

3117

П. З. ГОРУЙКО

В Р Д П

Р У Х

П. ЗАГОРУЙКО

В О Р О Г

ОПОВІДАННЯ

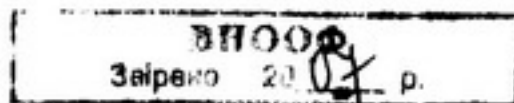
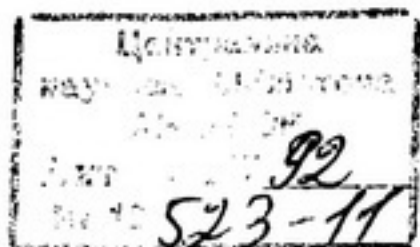

Р У Х

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Укрполіграфоб'єднання
1-ша ШКОЛА ІЗУ
ІМ. А. В. БАГИСЬКОГО

Укрголовліт 732. Зам. 608
Тир. 4000

Земля поволі звільнялася від білого зимового покривала. Масно лисніла на сонці черноземля, вбираючи в себе теплінь весняну, що золотою зливою падала на її груди. Ще вогка була земля. По рівчаках та борознах стояли маленькі озерця з талої води, віддзеркалюючи в собі небо. Ще порожньо було в полях.

Передвесіння порожнеча полів збуджувала пригожан, і вони з якоюсь настороженістю часто виходили за село, щоб глянути на свої ниви. Ніби чули заклик, щоб запліднити їх зерном. Ніби чули шепіт землі, чуйно прислухаючись.

Парувала земля.

А в селі, звідусіль оточеному нивами,— тривога... У Пригожівці неспокій і боротьба. З давніх-давен точиться вона. Проте до цієї весни боротьба не була така завзята, як ось тепер.

Цієї весни село мов рій потривожений. Гуде, сперечається. Ночами не спигь та раду радить. Перед Пригожівкою важливі справи стоять; їх треба неодмінно розв'язати. Треба колективізуватися. По-новому треба господарювати. Та як до цього підійдеш?

Консервативне село Пригожівка. Поволі думає. Прислухається до чуток усяких. А чуток по селі, хоч греблю ними гати. Ворог не спить. Ворог усяким способом держиться за своє й облутує Пригожівку своїми тенетами, щоб ще хоч трохи вдержати її в темряві та забобонах.

Нашорошено по селі бродять усякі чутки.

Дехто вірить чуткам, а інші сміються собі, та своє роблять. Актив сільський підбиває бідноту до колективу писатися. Середняка за собою тягне. І йдуть. Іде біднота до Корнія Швайки, головного заправила, й раду радять, як узятися до нового господарювання.

Сусіда Корній, середняк Максим Слива, не знає, що йому робити. Зовсім спантеличили його чутки та плітки всякі. І до колективу йому хочеться; і записався б, та коли наслухається куркульні, то й руки опускаються. Зустріне Корнія — знову кортить до колективу. Збився чоловік з дороги. Ходить мов сам не свій і не знає, що йому робити. А через оту нерішучість і роботу вдома запустив, і жінка гризе його, як іржа залізо,— бож весна незабаром, а він тільки те й робить, що ходить по селу та розпитує:

— А як воно буде і що воно буде?

Довго вагався Максим. Ночами не спав і думав про оте нове, що прийшло до села сонного та інертного й поставило перед ним такі широкі завдання. Не хотілося відставати від інших. Кортіло спробувати пожити по-новому, та почуття власника, плекане з покоління в покоління, з діда-прадіда, родило думку:

— Все буде громадське, а де ж буде моє?

Цю думку, ще гірше роздмухував куркуль Макар Гриненко. Зустріне Максима й уїдливо, як той джміль гуле.

— Наїсися ти колективського хліба, що боком він тобі вилізе. Робив би, як і батьки робили, то й мав би. Злидням однаково, що не видумувати, аби від роботи далі, а ти ж хазяїн. Чого тобі лізти в той колектив?

Аж змарнів Максим, а до колективу таки записався. Ніяково було бути осторонь від того, що робилося в селі. Не хотілося відставати від бідноти, що була ближча ніж куркуль Гриненко.

Та коли згадає своє поле за ярком, де мав цієї весни засіяти ярину, то мов хто за горлянку здушить.

— Не буде воно вже більш моїм. Розорють обніжки. Якби міг, то за пазуху заховав би його.

Коли почорнілий сніг почав танути, і з-під нього вже витикалися горби землі, Максим поклав піти глянути на своє поле. Крадькома, щоб ніхто не бачив, вийшов за село й подався навпростець до ярків.

Швидко йшов по вогкій землі, що вже пахтіла якось особливо, по-весінньому. Не помічав, що до чобіт налипала земля пудовими грудками. Міцно чіплялася земля за Максима, мов задержати його хотіла. З напруженням виривав ноги й ішов далі. Поспішав до ярка, на своє поле, щоб подивитися на нього, помилуватися ним.

Захекавшись вийшов на пагорок, витер долонею рясний піт із обличчя й глянув кругом.

З усіх боків, вузькими й широкими смугами, обступали поля. Мов розгойдані, вони підносилися горбами та опускалися вибалками. Були картаті, як килими домоткані, помережані обніжками.

Максим дивився на поля, і в голові думка плелася:

— З діда-прадіда було моє поле. Скільки тут поту пролито, скільки праці докладено до нього! Цілі покоління працювали на ньому. Рік-у-рік колупали, розорювали його, щоб добріша була земелька, щоб родила. І вона була добра, і вона родила, ніколи не зраджувала, коли до неї докладалося рук. Не давала голодувати.

Похилив на груди голову. Опустилися перевеслами руки. Кілька хвилин стояв нерухомо.

Раптом стрепенувся, підвів голову, підставивши обличчя під соняшне проміння. Застиг. І, ніби пригадавши щось, повернувся. Зупинився поглядом на обніжку, вкритому пирієм, полином та посохлим торішнім бадиллям із бур'янів.

— Це ж поле Яковове, а там Матвієве, а он туди Демидове, а те, що за ярком, цілий лан, Гриненкове.

Переглядав картаті поля, затиснуті в обніжки, ніби сторінки книги. Читав їх, розуміючи кожен складочку. Міг розказати довгу-довгу історію про кожне з них. І враз в уяві постали жнива.

...Блідо-прозоре розпечене небо. Застигле, невблаганно пекуче каламутне сонце. Повітря, гаряче, густе, хоч лопатою його згортай. Похилені в один бік жита лавою стоять. Застигли в дожджиданні. Полудень. Під полукипком, у скупій тіні, жінка, спечена сонцем, годує дитину. А воно таке безпорадне, виснажене спекою, скусане мухами.

Скупий і короткий полудень. Скупий на харчі, бо переднівок. Давно поїли хліб. Давно змололи останнє зерно. Нашвидку з'їдається шматок хліба, запивається водою і — до роботи. Треба скоріше впоратися з своєю нивкою, бо ще ж і відробити треба за з'їдений хліб. Не свій він, а позичений у Гриненка на відрібок.

І знову праця, напружена, тяжка. З Гриненкової ниви чути гомін. Там працює півсела, бо всі йому винні. Працюють ті, що за день за два встигли пообжинатися, бо й жати нема чого. Прикладають рук до чужого добра.

Максим відірвався від споминів. Починає плестися думка про теперішнє. Гриненка пригадав. Слова його облесливі в голову полізли.

— Людей відбиває він від колективу, щоб не писалися, а сам преться. Чи ж йому не шкода свого господарства? Усе ж прийдеться до гурту віддати. Чи ж він справді піде на те, щоб від свого поля відмовитися та розорати обніжки? Ой, щось не так. Не туди завертає Гриненко. Крутить він. — Думка знову перескочила на інше.

— Чиє воно буде? Хто оратиме його? Де прийдеться мені докладати своїх рук? Чи на своєму, чи на чужому полі?

Ненароком глянув на село, що причаїлося в долині, загорнувшись у легенький синюватий дим. Від крайніх хат, відірвалася якась постать і, збільшуючись, наближалась до Максима. Ворухнувся. Ступив кілька кроків, ніби шукав місця, де б можна було заховатися. Ніяково було бути на своєму полі, тоді коли організовується колектив, що не визнає власної ниви, що хоче стерти обніжки, які ділили землю на «моє» і «чуже».

Кругом чисте поле. Ні кущика, ні деревинки. Заховатися немає. Максим зостався ждати постаті. За кілька гін впізнав у ній Корнія Швайку, пригожівського активіста, що цілу зиму підбирав бідноту йти до колективу.

— Глузувати буде з мене, що я прийшов дивитися на своє поле. Проте, чого ж він іде сюди! Хіба йому болить? Він своє поле завжди здавав з половини, а сам по наймах ходив. Йому не шкода своїх обніжків, бо не звик до них. Гриненкові буде шкода й Корнієвого обніжка, бо звик до його. За свій вважає, бо рік-у-рік орендує його нивку. Корнієві не шкода своїх обніжків. Йому легко буде розпрощатися з ними.

Корній ішов просто на Максима. Твердо стулав по вогкій землі, широко розмахуючи руками.

— Драстуйте, сусідо! Чого так рано в полі?—ще здалека гукнув Корній.

Максим мовчав, аж поки до нього не наблизився Швайка.

— Рано? Хіба це рано? — розгублено відповів, збираючись із думками.

— Авжеж, що рано. Ще ж сніг не зійшов. А дивитися тут нема на що. Озимина в іншому місці. Хіба що власне поле непокоїть?— Корній високо звів брови й пильно глянув на Максима. Усмішка, що ховалася під вусами, полізла вгору й, зібравшись рясними зморшками біля очей, застигла. В очах заіскрилися іскорки сміху.— Усе колектив вас непокоїть. Який же ви упертий. Думаєте та шкодуєте. Негаразд.

Максим мовчав. Дивився тупцяючись у землю. Дратувало те, що Корній знав його думки.

— А сам же чогось прийшов на поле? Його ніхто не питає, чого він так рано тут.— І, здержуючи себе, байдужим голосом запитав:

— А ви ж, Корнію, чого в таку рань прийшли сюди? Чи не на поле бува глянути? Га? Ма'ть що обніжків своїх стало шкода? Розпрощатися з ними прийшли?

Корній погасив сміх на обличчі й серйозно відповів:

— Я не на обніжки прийшов дивитися. З обніжками я вже давно розпрощався. Ви ж знаєте, що своє поле я в оренду здавав, так що ні за чим мені жалкувати. Землеустрій треба буде провести. Хочу оглянути наше майбутнє колективне поле. Знаєте, не всі до колективу записалися, а їхні поля між нашими, колективськими. Щоб не було латок та обніжків, треба буде десь виділити цим одноосібникам ув іншому місці. Через те я й вийшов у поле, щоб прикинути оком. А до обніжків мені байдуже. Я того тільки й жду, коли їх розорють.

Максим мовчав. Опустив іще нижче голову й колупався, вилловлюючи якусь думку. Ніби пригадав щось, звів очі й зупи-

нівся поглядом на Корнієвій постаті. Кілька хвилин допитливо дивився йому в очі, потім, зупиняючись що не слово, почав:

— А хоч би й так... А хоч би й на обніжки свої прийшов подивитися, то хіба це сором? Своя земля завжди кликала, щоб упору обробити її. Вимагала, щоб не занедбували її.

У Корнія зовсім розгладилися веселі дрібні зморшки сміху. Обличчя нахмурилося. Стало суворе.

— Щось ви не теє, дядьку, не усвідомили собі добре, що то є колектив.

Замок і довго крутив цигарку. Рівненько розгортав тютюн на клаптику паперу й старанно скручував. Запаливши, пустив крізь уся клубок сірого диму, що зразу ж і розтав у повітрі.

— Що ж вас тривожить? Обніжків шкода?

Максим нерухомо стояв, широко розставивши ноги, що ніби вросли в землю.

— Може й обніжків... Не знаю. Шкода та й усе. Щось смоче отут-о, — і він показав на груди. — Тужно мені та й усе...

— Плюньте ви на свою тугу. Не журіться. З голови треба викинути оці обніжки прокляті, що ділили нас, нашу працю, наші поля, порізавши їх на карти. Гляньте, як помережали вони ниви. Як пов'їдалися вони мов пруги криваві на тілі після панського нагая. Ви тільки подумайте, що замість оцих клаптів, скованих обніжками, тут буде безмежний колективний лан. Спільне, колективне поле. Ціла громада, як одна велика сім'я, вийде й оброблятиме його машинами. Розумієте мене, дядьку Максиме?! Машинами робитимемо! Тракторами!

Корній замок і глибоко затягся цигаркою. Дивився ясними очима на Максима, що стояв з похиленою головою і мов важкий чернозем перегортав, ворухив думками.

— Може... Може й справді так, — тихо вимовив.

— Так що рукою махніть на свою нивку. Розоремо її, розчистимо й заживемо по-новому. Запряжемо машину й тільки правувати будемо нею. А вона, покірна, невтомна, не то, що ваша булана. Не падатиме в борозні, а потягне за собою плуги, що аж гай зашумить. Тільки курява зніматиметься та шум по вибалках піде. Ех! — зідхнув він, розправляючи груди. — Скільки ж то поту та кривавиці висмоктало з нас оте хазяїнування! А чи дало воно щонебудь? Чи годувало воно нас? Годувала земля он тих, що за ярками їхні поля. Гриненків годувала. А ми в голоді та в злиднях борсалися.

— Машини... Трактори... — мов зачарований шепотів Максим. — Прийдуть вони, загудуть сталевим гудом, розорють обніжки й переродять наше село.

Парувала земля. Курилася весняними туманами. Підставляла свої груди помережані, дожидаючи нових, незнаних гостей — машин, ждала запліднення.

Максим ворухнувся.

— Кажете, Корнію, що краще буде? А де ж то ті машини, що робитимуть на нас? Де вони, я вас питаю? Та й чи ж ото воно краще буде? Гриненкові однаково. Він запас має, може собі ждати, поки ті машини прийдуть та те краще настане. Бачте, він свої коні продав. Насіння на посів не дає, каже, що нема. А обсіятися ж нам треба? Треба якось перебитися та подождати, поки те краще прийде?

Корній із хвилину мовчав, обдумуючи відповідь.

— Гриненка треба гнати з колективу поганим деркачем, — глухо промовив. — Він не наш. Гриненко ворог... куркуль, от що!

— А чого прийняли його?

— Громаду обкрутив. Підмовив дурніших од себе, а вони й повірили його облесливим словам. Усьому Йосип Федун винен. Він йому поміг і права голосу добитися. В одну дудку з Гриненком грає. Забув, що сам голий, аж синій. Забув про свої злидні.

Впала мовчанка, важка як земля. Тільки думи неповороткі бродили в головах розбурканих.

— От я знову про обніжки, — розтираючи в руках грудку масної землі, почав Максим. — Гриненко чого пішов до нашого колективу? Ви думаєте, що я не знаю його думки? Вовча в нього думка! Він думає управляти нашим колективом, а не робити як усі. От що Гриненко думає. Йому, може, й не шкода своїх обніжків, бо думає собі, що колектив наш колись таки розпадеться і до його поля ще трохи приріжеться землі. Хоче проковтнути він нас, а потім водити за ніс, як і водив. Він і тепер уже закидає вудку. Ловить дурніших, а сам усе на вус намотує. Будемо ми його наймитами. Ви бачите, як він лазить по дворах та хазяїнує, як у своєму. І слухають його. Бо де ж, Гриненко радить, а він чорт батька знає чого не порадить. Хазяїн на все село.

Важко оддихнувся й знову роздратовано до Корнія:

— А тут мав я невеличкий клопоть поля і те в мене одбирають. Було моє, як оця сіра свита, що зрослася з моїми кістками, бо ношу її хто зна скільки. Бо звук до неї. Бо пройшла вона до рубчика гірким моїм потом. Так і земля. Моя повинна бути! — з розпачем у голосі вигукував Максим.

— Пригадуєте, як через оцей обніжок покійний дід істиком убив Матвієвого діда? Пригадуєте? Убив тільки за те, що той на два цалі колупнув своїм плугом обніжок. Пам'ятаєте?! Ударив його істиком раз, і готово. Старий тут таки, на оцім обніжку

й дуба дав. Нехай не лізе, не зачіпає й пальцем чужого! Нехай не краде землі! Після судилися ми цілий вік. Судився дід. Судився батько. Судився я. Судилися б і досі, та революція край поклала. Цей обніжок кров'ю залитий. От що. А коли так, то хіба ж можна так легко розпрощатися з ним, розорати його?

— От бачите, за чим ви жалкуєте,— перебив Корній.— Жалкуєте за своїм безголов'ям, що призвело вашого діда до душогубства. Убив не ворога свого, а такого ж бідолаху та злидаря, як і сам.

— Я й досі ворогую з Матвієм. Не може бути між нами миру, бо пролито кров на нашій обніжку,— не слухаючи Корнія говорив Максим.

— Неправда! Буде мир! Повинен бути! А мир між вами настане тоді, коли розоремо, знищимо обніжок проклятий, зрешений невинною кров'ю. Ось що. Коли не буде ділити вас обніжок, то й нічого вам буде ворогувати. Злидні ми всі — і ви, й Матвій, і багато нас. Так чого ж нам ворогувати? На таких як Гриненко треба свою лють вилити. Йому треба ворогом бути довічним, та ми з ним ще поборемося. Ще помірємося силами. Не викрутиться він, хоч як хай не крутить. Спіймаємо його, як лиса, й викинемо, проженемо з села, як погану собаку.

Заспокоєні, ішли межею й тихо розмовляли про майбутнє: про колектив, про весняну сівбу.

У грудях Максимові робилося легко, радісно. Після розмови з Корнієм мов хто з плечей важкий тягар зняв. З завзяттям дивився на голі поля, що чорніли, вилискуючися на сонці. Роїлися в голові думки.

Вийдуть на поле всі гуртом, цілою громадою, і почнуть перевертати оцю землю впоперек, щоб зразу знищити обніжки. Може й справді буде краще. Не буде так як колись, що заможніший, із худобою, оборювався, обсіювався, а злидень, що й хвоста не мав у подвір'ї, бігає, було, по селу та просить, та в ноги кланяється багатіям.

— Зробіть милість. Поможіть. Дайте на яку днину коней. Відроблю вам. Дякуватиму вам до смерті. Бо тож коли не обсієшся, то хоч з голоду гинь.

А багач тільки посміхається. І коли pomoже, то наче велику ласку зробить. А того й не бачить, що потім десять шкур здійме за цю поміч. І коси йому в жнива, і снопи складай, і до машини йди. Роби йому, хоч і осипається в тебе. Хоч і гине під дощами твоя праця — гниє. Роби йому, бо він раз-у-раз нагадує:

— А пам'ятаєте, я вам обсіятись поміг?

І знову Максим Гриненка пригадав. Аж кулаки стиснув із люті.

— П'явка, що й одірвати її не сила.— До Корнія звернувся, що мовчки йшов поруч, про щось міркуючи.

— Мене Гриненко непокоїть. Ой, як же він мене непокоїть. Чули ви, яку він поголоску по селу пускає? Каже, що нібито ко-ней більше не треба, бо трактори дадуть. Так і нишпорить, так і під'юджує людей.

— Мгу!— невиразно мугикнув Корній, не одриваючись од своїх думок.

— А наші люди які? Дурний народ. Збувають худобу нізащо. Ні одного ярмарку не пропускають. Продають, аби збути. А коли ж то ті трактори будуть? Це ж іще вилами на воді писано, що їх дадуть, а тут у поле виїжджати пора. Орати хоч із неділі починай. Гай, гай! Що то воно буде? До чого ми діждемося. Оце нове прийшло, розбуркало, розколотило село, і не знаєш, що йому робити, з якого краю до діла взятися.— Він голосно зідхнув і враз замовк, дожидаючи відповіді, Корнієвої поради.

Корній наче не слухав. Мов не до нього звертався Максим із своїми клопотами про себе та й про всю Пригожівку. Заглибився Корній у свої думи, що напосіли на його, і мовчки йшов поруч Максима рівною ходою.

— Виоремо й засіємо. На злість Гриненкові обсіємось,— відриваючись од своїх дум, мовив Корній, блиснувши очима.— Аби колектив зміцнів. Аби біднота вірила в нове діло та середняк не відставав, тоді й доведемо йому, що ми можемо зробити. От ви про Гриненка мені тут на полі кажете, що він і такий і сякий, що позбутися його треба, а ви? Що думаете ви про колектив, про свої обніжки та про оте своє нікчемне дрібненьке хазяйство? Ви обурюєтесь проти Гриненка і тут же несвідомо тягнете за ним руку. До колективу вагаєтесь вступити. Не вірите, що колектив може вивести наше село із злиднів. Не вірите, що колектив, тільки колектив знищить Гриненків. Суцільною колективізацією знищимо куркульню як клясу. Бо так, скільки не розкуркульюй його, скільки не забирай у його, він викрутиться, він пускатиме свою отруйну агітацію. От коли б усе село зрозуміло вигоди колективізації, коли б бідняк, наймит, середняк не вагалися та йшли до колективу, тоді б і Гриненка і всіх десятипроцентників можна було б за хвіст та на сонце. Вигнати треба їх із села. Виселити, повикурювати з їхніх гнізд. Нехай би не віщували, як ті сови, загибелі нам. Нехай би не крякали, як оте гайвороння, на нашу владу. Бо вона ж таки наша. Бож таки ми збороли всіх, хто тільки ступав на нашу землю. Пам'ятаєте, як ми сиділи он там?..— і Корній показав на ліс, що синів на обрії.— Пам'ятаєте, як гнали і Петлюру, і Денікіна, і Махна? Біднота знала, що їй треба було

робити. Не вагалася, не роздумували про те довго, до кого приставати. Всі пішли до червоних партизанів. А тепер вагаємось. Роздумуємо. Колись вірили в свою правду, що й на смерть ішли, а тепер вагаємось. Хіба ж чоловік ворог собі? Хіба чоловік хоче собі зла? А от ви, Максиме, не знаєте, чого хочете. Йібо не знаєте. Не змінилася ж наша власть?— Ні. А якщо власть яку ми сами поставили, не змінилась і вона радить нас колективізуватись, то значить так і повинно бути. Значить це правильно.

Біля крайніх хат попрощалися.

— Агітуйте там на своїм кутку,— говорив Корній.— Тягніть за собою свій куток. Не вагайтеся, бо часу зосталося мало. В поле на сійбу виїдемо всім селом. Кажіть нехай пишуться до колективу, а з куркулями якимось уже впораємось. Викинемо під три чорти всіх Гриненків, хоч і записався він до колективу перший.

Максим ішов додому заспокоєний. Тривожні думки десь вилетіли йому з голови. Розмова з Корнієм підбадьорила його й заспокоїла.

II

Вирує село. Кипить мов велетенський казан. Щовечора в сельбудинку повно. При тьмяному світлі маленької лампи біднота сараною обліплює стіл, що ледве держиться на своїх розхитаних ніжках, і сперечається.

— Колективом, братця, колективом!..

— Знаємо, навіщо той колектив вигадали. Щоб легше було сім шкур дерти,— обзивається хтонебудь іззаду. І знову в сельбудинку галас. Знову здійсмається жіночий вереск та добірна лайка.

Корній, усміхаючись собі в ус, стоїть обіпершись руками об стіл. Жде, поки втихомиряться, поки не настане тиша, щоб можна було говорити.

Максим у кутку сидить, прислухається до голосів і думками на всі боки розкидає. Він тількищо перед цим удома відбив кілька жіночих атак, направлених проти колективу, і тепер підсумовував свої думки.

— Корній одне говорить, а люди ма'ть теж не дурні. Не хочуть іти до колективу. І де ж вона тая правда? За ким іти? Корній за колектив і Гриненко за колектив, за ним і інші куркулі. Чи, може, вони так, про око людське позаписувались?.. — роздумує Максим і прислухається до галасу та дивиться на Корнія, що мовчки жде поки втихомиряться люди.

— Дайте ж чоловікові слово сказати!

— Кажі, Корнію!

— Чули вже. Годі голови задурювати!

Ще раз зривається галас як буря. Але потроху стихає. Вщухає, і настає тиша.

— Хто хоче послухати про колектив, нехай зостається. Кому ж слухати не охота, я просив би не заважати тут. Не на ярмарку. Кричати нічого. Криком тепер нічого не зробиш. Робити щось треба, а не кричати.

— Атож. Заспокойтеся, люди! Треба ж послухати...— смиренным голосом обзивається Макар Гриненко, що сидить на передній лаві.

Він переродився останніми днями. Тепер він уважний, слухняний і дисциплінований. На його обличчі розпливалася добра усмішка. Тільки в очах іноді на мить блискають хижі вогники.

Зачувши що в Пригожівці мають організувати колектив, він перший побіг писатися.

— Як усі до колективу, то чого ж я пастиму задніх? — ніби виправдувався він. — Віддам усе в громадський казан. Нічого мені не треба. Хіба я винен, що батько залишив мені земельки більше, як у людей? Запишусь, щоб не куркуляли. Я хочу робити та й годі.

І дивувалися пригожани з такої поведінки Гриненка. Бачили, що й інші куркулі намагалися пролізти перші до колективу й добрати розуму не могли, яка була цьому причина. На два табори поділилися, і кожне по-своєму пояснювало це.

— Коли й куркульня до колективу йде, то я туди не піду. Не хочу там наймитувати. Годі вже з мене.

Інші навпаки, хвалили вчинок Гриненків.

— Значить діло буде з колективу, коли й хазяїни туди йдуть.

Тим то й зараз на сході, ніяк не могли втихомириться і кричали на всю горлянку, перебиваючи одно одного.

— Та замовчіть же, позаціплювало б вам!— вигукнув хтось злісно.

— Куркульня ото вашими язиками ляпає, а не ви своїми словами говорите,— кинув Корній, глянувши насмішкувато на Гриненка, що весь спалахнув, але здержався.— Наслухаєтесь, що вам набрешуть, і кричите тут. Слова не даєте сказати. Цілу зиму б'ємося над отим колективом, та й договоритися не можемо. А за плечима весна. В поле треба виходити, а ми все про одно: чи треба нам організувати колектив, чи ні. Худобу робочу надумали продавати. Чим же робитимете?

— А тими тракторами, що ти нам наобіщав?

— І трактори були б, коли б колектив був. Зернотрестівський радгосп обіщає дати, як тільки колектив наш міцний буде. А так, куди ти з тим трактором поткнешся, коли йому на наших смужках повернуться ніяк? Коли усупільнимо землю цілим селом, тоді й допоможуть нам її обробити.

— Обробляли та засівали досі й без помочі,— помалу обзивався хтось іззаду.— Я й сам собі посію, тільки не займайте мене. Дайте мені спокійно дихати.

— Хто там говорить? Коли ви розуму наберетеся?

— Добре йому говорить, як у його і пара коней добрих, і плуг справний, і все начиння в порядку. Якої б він заспівав, коли б у моїй шкурі був та мав одну шкапину на трьох ногах, що й од вітру падає.

— А мені що до їх? Нехай усяк про себе дбає, діло не мое до чужих злиднів умішуватись.

— Не правду, Петре, кажете. Громадою живемо, громадою й повинні дбати одно про одного. Це вам не старі часи, що люди як вовки жили та тільки про себе дбали.

— Що ти йому говориш? Він же ж підкуркульник!

— Хто підкуркульник, я? А ти забув, як я по панських економіях заробляв? Ти забув, що землю я дістав тільки після революції. То ви всі підкуркульники. Куркулячий колектив організуєте. Гриненків до свого колективу приймаєте.

У сельбудинку знявся неймовірний галас. Усяк хотів пере-кричати сусіду й нічого не можна було розібрати. Дехто сердито спльовував, натягав на уші шапку, ховаючи під нею сердиті очі й виходив геть.

Зостався Корній, Максим, Йосип Федун, Гриненко та ще кілька бідняків. Розгублено дивилися один на одного, не розібравши доладу, що це сталося. В накуреній кімнаті нависла мовчанка. Вона якось пригнічувала всіх. Гнобила своєю пусткою.

— Що ж, говорити нема з ким,— ворухнувся Корній. Ходімо й ми.

— Як нема? — обізвався Йосип.— Зостався самий актив, так чому б і не поговорити.

— Дядько Макар, тож по-вашому виходить активіст? — на-смішкувато запитав Корній.

Гриненко засовався на лаві, замахав руками, мов не мав їх куди діти.

— А чого ж... я тож... Куди громада, туди й я.

— А звісно,— піддержав його Йосип.

— Так, та не так. Не по дорозі нам із вами,— протяг Корній і одвернув голову до вікна, за яким падали останні перед-весінні сніжинки. Зривався вітер, підхоплював і крутив ними до-вго, аж поки вони не долітали до землі.

— Це добре, що знов похолодало,— думав Корній.— Весна відтягається, часу більше буде, щоб таки добутися свого.

Гриненко нічого не відповів на Корнієве зауваження. Тільки зшулився, скривив обличчя й злодійкувато забігав очима по своїх односельцях, що байдуже поодверталися од його. Пригадав, як іще зимою цей же Корній Швайка порушував питання, щоб виселити його з села. Скільки тоді клопоту було з цим,

поки добився перелому, поки добився свого й таки зостався. Правда, спасибі Йосипові Федуніві, що відстояв. А якби не він? Якби був головою сільради хто інший, що тоді було б? Заслали б. Тепер знов, мабуть, почнуть говорити про заслання. Все оцей волоцюга Корній наполягає.

Він із-під лоба глянув на Швайку й важко підвівся. Зустрівся поглядом із Йосипом, що дивився на нього підбадьорюючи, непомітно кивнув йому головою.

— Що ж, я не проти громади,— видушив із себе, здержуючи лють. Тільки ти, Корнію, молодий ще, щоб когось учити. Навіщо ото нацьковувати людей одне на одного? Що було, то загуло. Назад не вернеться. Всі ми за радянську владу. Я перший до колективу хочу піти, а ти крутиш. Вибираєш. Нарікаєш на людей, що писатися не хочуть, а сам же й розвалюєш.

— Так, так,— підтакував Йосип.

Максим сидів у кутку, прислухався до розмови з якимсь напруженням і не міг дізнатися тієї правди бідняцької, про яку говорили всі.

— Так то,— не діждавши відповіді, промовив Гриненко й, вайлувато повернувшись, важкою ногою пішов до дверей.

III

Макар Гриненко прийшов із сходу розлютований. Зірвав рукавиці шпурнувши їх до мисника, почав розперізувати зеленого пояса, що ним була затягнута кожушина.

Палажка, Макарова жінка, підвела голову з-над діжі, де місила хліб, і з тривогою в голосі запитала:

— Ну, що ж там вони постановили?

Макар сердито махнув рукою і важко сів за стіл. Підпер рукою бороду й дивився потемнілими очима за вікно. В голові ворушилися думки, нагромаджуючись, стираючи одна одну.

Палажка тихенько витерла хвартухом носа й підійшла ближче до чоловіка.

— Розкажи. Чого ти мовчиш? Не муч!

Макар мовчав. І ця мовчанка заповонила простору хату, обвішану іконами, що похмуро дивилися з рам на Макара. Непокоїла Палажку, що забула про діжу й розгублено стояла серед хати.

— Що ж це таке? Чого вони хочуть оті злидні? Хіба їм ще мало. Забрали ж усе: і землю й машини.

Макар шумно зідхнув.

— Ми ще поборемось. Побачимо, чия візьме,— злісно процідив крізь зуби й обернувся до Палажки.

— А ти не скімли. Настогидло. Роби своє діло.

— Відверни господи! Заступись царице небесна! Скарай їх на гладкій дорозі!—зашепотіла вона низько кланяючись до ікон. Підійшла до діжі й почала знову місити.

— Скарає, — думав розлютовано Макар.— Коли не скараєш сам, то скільки не молись — нічого не pomoже.

Палажка відривалася час-од-часу від діжі, підводила голову й дивилася на чоловіка.

— Не гніви бога, Макаре. Не гніви...

— Бог, бог! Де він? Де той бог? Чого він мене покинув? Чом не прийде й не pomoже мені ось зараз!— задихаючись, з люттю в голосі заговорив Макар. Зірвався з місця й, важко гупаючи чобітьми, заходив по хаті.

— А ти не шкодуй того, що забрали. Не в'яли, не завдавай собі туги. Ще може обернеться на інше, то й віддадуть.

— Віддадуть! Я з них жили ще повимотую! Усю кров із них виточу, а поверну все до крихти. Не вік же отаке буде.

— Не сердься, Макаре! Не завдавай собі жалю.

— Піду я. Зараз вернуся.

Знову натяг на широкі дебелі плечі кожуха й, підперізуючись на ходу, вийшов у сїни.

— Не барися там!— гукнула Палажка.

Макар вийшов на подвір'я, постояв хвилину й подався до клуні. Оглядаючись, зайшов усередину й щільно причинив за собою двері, підперши їх із середини граблями. Зупинився серед току прислухаючись. Порушуючи тишу, точив якусь крокву шашіль. У засторонку шаруділи миші.

Макар підійшов до засторонку, де була складена озимина. Відкинув кілька снопів, розгорнув на землі солому та невеличкий шар полови, змішаної з порохнею, й підняв ляду. Не пускаючи з рук засува, насторожено заляк прислухаючись. Та було тихо, як і раніш. Навпомацки, спустився в яму і зачинив над головою ляду. Обережно ліз по драбині, аж поки не почув під ногами твердий ґрунт. Засвітив сірника. Жовтий вогник заблимав, борючися з темрявою, освітив глиняні стіни, звичайного погребя перегородженого засіком, де була зсипана картопля. Під стелею висів великий ліхтар із штампом кажана на склі. Макар обережно підняв скло й засвітив ліхтар.

Світло заблимало й розгорівшись вирівнялось, ясно освітивши погріб. Тут нічого не було, що здавалося б підозрілим і непевним. Звичайні стіни, перегородка з дощок, і старе відро. Усе що треба було мати в погребі. Але свій погріб міг знати тільки його господар, що довго, цілими ночами копав його, ховаючись від людей, виносячи клунками землю й розсипаючи її по городу.

Заспокоєний, певний себе, Макар підійшов до засіка й почав одгортати картоплю.

Під картоплею була ще одна ляда, вкрита землею.

Взявши ліхтаря в руки й одчинивши ляду, Макар поліз усе-редину. Це приміщення зовсім не було подібне до першого.

Тут не так почувалася вогкість, бо стіни й долівка були обкладені сосновими дошками. Пахло зерном і борошном. Приміщення було просторе й усе заставлене бочками та мішками.

Макар поставив ліхтаря на долівку й, підійшовши до бочки, встромив руку всередину.

— Не зопріло,—сказав уголос. Потому набрав зерна в жменю і став пересипати з руки на руку.

Треба було докласти величезних зусиль, довгої роботи, щоб зробити таке сховище.

Макар аж посміхнувся до себе, пригадуючи, як працював він тут. Аж плечі розправив, бо заболіли, занили вони в нього, як пригадав скільки то лантухів землі ночами виніс він на них.

— Цього вони не візьмуть. Сюди не докопаються,— подумав.

— Вистачить на кілька років.

І справді, в погребі було все. Зерно, біле борошно, велика, на кілька десятків пудів, залізна бочка гасу, сіль у мішках, дві діжі сала.

— Потерплю,—усміхався Макар, оглядаючи свої скарби.

Та враз його очі зробились хижі, уся постать напружилася, випросталася. Швидко нагнувся, зірвав із підлоги дошку й витяг із-під неї гвинтівку. Розмотав із замка промаслену ганчірку й міцно затиснувши в руках зброю, став у бойову позу.

— Прийде на вас... Я ще діждуся... Діждуся. Стрілятиму, колотиму, вішатиму на кожному дереві,—із свистом вилітали з горла слова.

Ледве втихомирився. Заховав гвинтівку. Зачинив за собою двері й, не заходячі до хати поллентався до попа.

Уже було пізно, але в попа ще світилося. Макар легенько постукав у вікно. На фіранці майнула кошлата тінь, а потім рипнули сінешні двері і з них притишено почулося:

— Це ви, Макаре? Заходьте!..

— Добри вечір вам у хаті,—переступаючи поріг, мовив Макар і зупинився посеред хати.—Дивуетесь, батюшко, що пізно? Добра шукаю.

— Да-а,—зідхнувши, протяг піп Антін,—добра мало тепер.

— Порадьте, що робити, як бути? Кажіть, чи ще довго маємо терпіти знущання оцієї злодійні,—з розпачем у голосі запитав Макар.

Піп підійшов до вікна, щільно заляв його фіранкою й сів проти Макара, склавши на колінях руки. Він був без ряси, в

самій сорочці й потертих штанях галіфе, військової форми, кольору хакі. Обличчя, з жорстокою зморшкою біля рота, було далеке від духовної смиренності й покори.

— Питаєте, чи довго? Як вам сказати: і довго і недовго. Це буде залежати від обставин. Не треба коритися, а тим часом може бог дасть, що й зміна яканебудь станеться. Всі ми під богом ходимо і все може бути.

Він устав і по-військовому заходив по хаті.

— А тим часом ми не повинні гаяти ані одної хвилини. Всіма силами повинні шкодити отій голоті зорганізовуватись. Треба вносити в їхні ряди розбрат, дезорганізовувати їх, настренчувати одного проти одного. Нехай колотяться, нехай киплять, як в казані, це нам на руку, це вода на наш млин. Але треба пам'ятати про безпеку. Треба бути обережним і чуйним, бо кругом нас вороги наші. Вони стежать за нами. Прикидаймося смирними невинними ягнятами, аж поки в нас не виростуть міцні роги.

— Ех, вашими устами та мед пити!— зідхнув Макар.— Та як же його терпіти, коли жити ось зараз не дають. Сьогодні на сході обговорювали, чи маю я право бути в колективі їхньому. А ви ж знаєте, що коли викинуть мене з колективу — тоді й з села виселять...

— „Блаженні ті, кого гонять“,— гірко всміхаючись, промовив піп.

— Коли ще то блаженство буде, а мене тим часом можуть вигнати. От добре, що дехто піддержав мене, то й зірвали постанову сьогодні, та хіба я певний, що завтра знову не почнуть про мене радитись? Отой колективник Швайка наполягає, щоб вигнати.

— А ви держіться, хапайтеся за все, за що тільки можна вдержатись. Обережно підшукуйте однодумців.

Піп підійшов до шаховки, вийняв із неї карафку й поставив на стіл.

— Перекусимо? Я, як хвилююся, то вдаюся до оцієї животворящої води.

— А я мов знав, та й закуски з собою приніс,— Макар витяг із кишені шматок сала.

За північ сиділи Макар із попом балакаючи, аж поки пізні не похрипли, віщуючи близький ранок.

Панотець Антін багато разів відчиняв шаховку, витягаючи пляшки з горілкою; її були там великі запаси. Сп'янівши, розказував Макарові про свої подвиги. Як він, петлюрівський старшина, колись одверто боровся проти ненависної йому радянської влади.

— Як згадаєш Проскурів, Білу Церкву, Кам'янець Подільський,— душа радіє. Знаєте, я тільки споминами й живу. Бувало

з шаблюкою в руках нищили ворогів. По коліна в пуху ходили з розпоротих перин.

Панотець, посередник між богом і вірянами, ще довго розказував про себе, пригадуючи єврейські містечка, де він боровся з жінками та дітьми — «ворогами» петлюрівської «неньки-України».

Макар, підперши руками голову, захоплено слухав прицмокуючи язиком.

... Трохи розважали свої душі.

IV

Гриненко переміг. Переконав і Йосипа Федуна і колективістів. І тепер, як колись у себе в дворі, походжав Гриненко по дворах колективістів, доглядаючи все хазяйським оком, пильнуючи колективне господарство, як своє власне.

— Так худоби не доглядають, синку, — казав він батьківським голосом. — Худоба догляд любить, щоб гляділи її, як свого ока, бо вона ж божа тваринка, робить на нас. — І переробляв по-своєму. Навчав, умішувався в усяку дрібничку.

Колективісти, що спочатку ніяково ставилися до Гриненка, потроху до нього звикали. Зустрічаючись, говорили:

— Таки зразу видно хазяїна. Скрізь тобі лад дасть.

— Не дивно. Хазяїн на все село був. У його в самого колись було стільки, як у нашому колективі.

Дехто кепкував.

— Глядіть, щоб він нам у борщ не напаскудив.

— І то правда. Від куркуля всього можна ждати.

Швайка ж ходив чорний, як ніч. Унікав зустрічатися з Гриненком. Не балакав із Йосипом. Іноді заходив до Максима й мовчки просиджував там цілі вечори, вислухуючи його глузування.

Гриненко знав, хто його друзі, а хто вороги. Знав хто й що про нього думає. Лисицею підходив до кожного.

Зустрічаючись із колективістами, розмову починав про господарство, про весну, про засів. Обережно підходив і, випитавши, спершу, що той думає, потім уже й сам починав.

— Весна йде. Весна не за горами, а в нас робити нема чим. У колективі насіння немає. Забрали, а не подумали про сійбу.

— Обсіємось якомсь.

— Обсіємось то обсіємося, а чим? Не піском же сіятимем. З піску нічого не вродить.

Замовкав на хвилину й знову починав підкопувати. Знову починав пробувати.

— От приміром, наш колектив: що він без трактора вартий? Нічого. А нехай би держава, за те що забрала у нас хліб та

дала нам за нього трактора. Тож коли б його, отой хліб, що забрали в нас, та продати на базарі, скільки тих тракторів можна було б купити. Га?

— То може й трактор дорожче коштував би ніж тепер, коли б хліб за вільну ціну продавати,— пробував боронитись розмовник.

— Та що ви кажете? А тепер дешево хіба? Це тільки так говорять, щоб у нас забрати. Я б навіть радив, щоб не все сіяти. А то роби-роби, а їсти нічого. Однак заберуть.

Так говорив Гриненко наодинці. На зборах він перероджувався. Балакав інакше: запально, як справжній злидар, що на решті побачив просвіток у колективі.

— Я тільки для свого села живу, для громади. Нічого мені не треба. Раз уже громадське, значить комуністичне, то й будь цьому.

— Активний наш дядько Гриненко!— казали селяни.

— Значить зрозумів, що правда на нашому боці.

А Гриненко, йдучи зі сходу, приятелям своїм говорив:

— Приміром, навіщо нам коні чи воли тепер здалися? Тракторів же нам дадуть, ну й робитимем ними. Чи не так я кажу?

— Авжеж, що так!

— Я й кажу, поки ще не описали, та не звели до купи, то продавайте. Колектив колективом, а запас у себе мати не пошкодить.

— І то правда. Дядько Макар діло каже. Трактора нам дадуть і оброблятимемо ним землю. Так навіщо ж ще й коні здалися? Вони ж об'їдять нас. Тільки морока з ними.

— Я за трактора, за машину. Нехай іще машина на нас робить, як от у заводі, приміром. Так і радянська власть каже,— машиною все робитимем.

І коли в околицьких містечках бували ярмарки, колективісти, хто мав яку шкапину, поспішали туди, щоб хоч за віщонебудь її збути.

— Бо трактори будуть! Бо не треба буде нам робочої худоби, об'їдатиме вона нас.

І ждало село тракторів збуваючи робочу худобу.

А весна надходила. А весна була не за горами.

От-от пригріє дужче сонце й запарує чорна земля. Вимагатиме, щоб запліднили її. І тільки Корній Швайка, Максим та ще кілька незаможників, почувавши біду, що насувалася, бігали по селу, заходили з хати до хати, та переконували:

— Чи ви подуріли? Чи ви з глузду поз'їжджали, люди добрі? Схаменіться, опам'ятайтеся! Де там тих тракторів набрати? Хіба ж тільки в нас колектив, що потребує трактора? Можна й без трактора обійтись на перший раз, аби тільки спільно

робити. Можна буде, нарешті, восени купити на осінню сівбу, коли на зяб оратимем. Хто це вам казав, що коні непотрібні?!

Дехто слухав Корнія, а здебільшого сміялися.

— Знає він багато. Тож розумний знайшовся. Добре йому говорити, коли в його й хвоста на подвір'ї нема.

І збували робочу худобу.

Корній, що намагався весь час поговорити одверто з головою сільради Йосипом Федунем про Гриненка, ніколи не міг його впіймати. То зайнятий був Йосип, то його вдома не було. Але руйнацька робота Гриненка, що розхитував колектив, застала Корнія просто стежити за Федунем, аби його впіймати. Зустрівши на вулиці голову сільради, Корній рішуче перепинив його, загородивши дорогу.

— Постій, маю до тебе діло.

— Яке там діло? У мене часу нема тебе слухати. Коли є діло, то до сільради приходь, там поговоримо,— вдаючи з себе заклопотаного, говорив Йосип і хотів був іти.

— Постій, постій! Поговоримо й тут.

— Так чого ж ти хочеш?— роздратовано запитав Йосип.

— Гриненка треба виселити, ось чого я хочу.

Йосип смикав себе за ріденькі біляві уси й бігав по Корнієвій постаті бистрим поглядом вицвілих сірих очей. Хотів щось сказати, але мабуть не наважувався. Ще нервовіш засмикав свої уси, то намагаючись укласти їх у рот, то закручуючи гострими кінчиками вгору. Очі йому неспокійно бігали.

Стояли посеред вулиці у вечірніх сутінках і мовчали. Вулиця була порожня.

З обох боків хати побігли під гору, похилені набік. Дивилися чорними п'ятнами вікон на дорогу.

Корній, не дождавши відповіді, ворухнувся. Виставив наперед ногу.

Федун насуплено мовчав, довбаючи палицею.

— Я не проти того, щоб розкуркулювати, — дивлячись у землю, сказав він, — зовсім ні. Тільки навіщо ото виселяти, виганяти з села? Усі ж тепер бідні, рівні. Зрівняли багатих із бідними, так чого ж ще треба? Хоч би й Гриненко: була в нього земля, були коні, були воли, корови, а тепер хіба він багатший від мене? Нічого ж не має, так же чи ні?

— Ой, Йосипе, гляди. Ти щось не туди завертаєш. Чи не перекинчиком ти став? Чи не перетяг тебе куркуль на свій бік? Бо він так і ловить, так і підю'-джує. Це наш клясовий ворог. Клясовий!— запально вигукнув він, пригадавши слова, що чув їх на мітингу.

Розійшлися збентежені, з бурхливими думками. Корній певний своїх переконань, певний, що стоїть на правдивому шляху, з якого вже ніколи не збочить, і Йосип, вагаючись, не розу-

міючи велетенського завдання, що стояло перед селом, перед його клясою до якої належав, і вагався.

Ішов Йосип додому похнюплений, з опущеною на груди головою, шукаючи відповіді на питання, що виникали раптово в його голові.

Ось наприклад учора він зустрівся з Гриненком перед сходом. Говорив із ним. Людина, як людина. Звичайний собі чоловік, працівник. Що з того, що він колись мав? Що з того, що й він, Йосип, колись косив у нього тижнями? Аджеж Гриненко й тепер, уже за радянської влади, одержував нагороди на районній сільськогосподарській виставці. Значить вартий він був нагород, значить чимсь він заслужив їх? Та й тепер кілька разів просився, щоб його прийняли до колективу. А чому б і не прийняти? В колективі перевариться. В колективі ж не матиме свого. Все буде громадське, спільне. Обіщав же піддержати його, за це ж Гриненко й борошна дав, та й раніш помагав поле обробляти. Ні, помиляється Корній. Не треба так робити як він радить. Не треба виселяти, нехай Гриненко в колектив іде та працює разом з нами. Він і так уже переродився, а побуде в колективі, то переродиться й зовсім. Заспокоював себе Йосип і, прийшовши додому, ще довго перевертався з боку на бік, думаючи про Гриненка.

V

Отець Антін, заступник перед богом за гріхи людські, смиренний сам, як то личить сану попівському, покірливий богові та владі, бо всяка влада від бога, ходив по хаті та покахикував. Радів із колотнечі в колективі та Макарові говорив:

— Так їх! Так їх! Ізсередини треба знищувати, зсередини! Ви, хоч і не військовий, а тактику знаєте. Ви знаєте, що значить глибокий кавалерійський рейд у запілля ворога? Наша робота і є кавалерійський рейд хоч і фронту покищо нема. Та він буде! Буде! Робіть! Розхитуйте, а там видно буде.

Гриненко тільки бороду погладжував та усміхався.

— Знаю, стараюся.

— Старайтеся, бо то ж усе для себе. Бо всяка влада від бога, а більшовицька від чорта, від антихриста.

— Правду кажете. Хіба злидар, голодранець був коли богові вгодний? До церкви хіба ходив? Приношення давав? — Ніколи! Це тільки ми, хазяїни збудували церкву та прикрашали її в ім'я боже. А вони, богохульники, дзвони з неї стягають і закрити хочуть. Під чортові ігрища відводять. Під клюби. Ікони палять, ніби відьомський шабаш справляють. І я мусів палити. Нехай мене простить господь бог.— Гриненко широко перехристився на ікону у вишиваній сорочці, що стояла у кутку.

— Паліть, дядьку Гриненко. Паліть тільки во славу божу, тільки з богом у серці. Нехай одна рука ваша паліть, а друга творить діло боже, підкопує цю владу від антихриста послану, і ви будете богові вгодні. А щоб вони, оці мерзотники, відчули, що є бог, то треба буде на них кару послати. Гіршу від кар єгипетських. Не спинятися ні перед чим. Де можна зашкодити словом, сіяти словесну смуту. Де можна зашкодити ділом, творити діло, а їхні колективи, комуни, сози треба нищити, розвалювати і з світу згонити. Щоб не засмічували вони світу, щоб знали, що є ще інша сила, наша сила.

— Потроху роблю, батюшко. Точу як шашіль.

— От-от, як шашіль треба точити. Так і ми скрізь де тільки можна, будемо підточувати їхню владу. Треба зараз особливу увагу звернути на жінок. Жінка, цей посуд крихкий, ще міцно держиться старого. Жінку не так легко заманити до колективу. Над жінкою ми можемо взяти верх, тільки треба вміючи до неї підійти. Між жінками найкраще можна смуту сіяти. Усякі чутки пускати. Це найкращий ґрунт. І посіявши смуту, ми пождемо для себе радість. Але обережно, Макаре, обережно. Мов ненароком, мов вам хтонебудь про це говорив, чи чули від кого. А головне, — без свідків

— Ідіть і робіть. Нехай вас бог благословить.

Гриненко, підбадьорений, зміцнивши своє становище серед колективістів, вів свою гадючу роботу.

Корній не спускав із ока Гриненка. Стежив за ним, але ввіймати на чому небудь не міг, бо той не підпускав його близько до себе. Це дратувало Корнія. Скільки не бився він, скільки не говорив із пригожанами, щоб переглянули свою постанову й викинули з колективу Гриненка, нічого не допомогло. До Гриненка почали звикати. Забули, що він куркуль. А тим часом по селу знов посунули тривожні чутки, що вносили нелад і серед колективістів і серед кожної сім'ї. Жінки як подуріли. Не давали дихати своїм чоловікам, щовечора лаючи їх, та накликали на їхні голови всі нещастя.

— І знати й відати не хочу я твого колективу, — чіплялася до Максима його жінка. — Щоб я та покотом ото на старість серед якихсь лобуряк спала?! Не діждеш ти з своїм колективом. Нехай він зслизне.

Максим тільки руками розводив. Допитатися нічого до пуття не міг, чого це так ураз його жінка, що вже була погодилася на колектив, мов сказала.

— Не піду я туди, хоч заріж мене, не піду. Хіба що на мотузку мене туди одведеш, — репетувала вона, наслухавшись од жінок усяких пліток.

— У тому колективі одне вкривало буде на сімдесят п'ять чоловіка. Жінки будуть спільні. Не хочу я! Не согласна! Завтра ж іди й виписуйся.

Мало не в кожній хаті робилося те саме. Це нервувало, спантеличувало колективістів. Мляво бралися вони до роботи. Почувалося, що справа не йде в лад. Все з рук падає. Треба було збирати насіння, та ніхто його не ніс, усяк думав, коли понесе сусіда, і не хотів починати перший.

Гриненко, коли хто говорив із ним про нелади або передавав чутки, які він сам же пустив, тільки плечима знизував.

— А що ви собі думаєте? Усе може бути. Хто й зна. А може й справді дадуть одне вкривало на сімдесят п'ять чоловіка, та почнуть жінок усупільнювати. Все може бути. Усі ми під богом ходимо.— Загадково усміхався він і переходив на інше.— Обіщали насіннячка дати на засів, обіщали трактора, та з усього цього здається вийшов пшик. Будемо ми сидіти склавши руки й на манну небесну сподіваючись.

Розказував, як він бідує, як прохарчуватися йому нічим, бо ж забрали все, ще з осені, під час хлібозаготівель. І були такі, що й співчували Гриненковій біді. Думали, що й справді чоловік терпить та бідує. Тільки Корній не йняв віри старому лисові. Збирав біля себе пригожан, партизанів колишніх, що знали, по чому хунт соли, і свого правив.

— Сіяти треба. Земля зерна просить, а в нас його нема. Ждати нам помочі нічого. Радянській власті є кому помагати й без ас.

— Що ж робити?— питалися Корнія колективісти...

— Що робити?— дратуючись вигукував Корній. — До куркульні шіти! Пошукати. Потрусити їх. Знайдемо. Думаєте, що в Гриненка нема? Стане в його. Тільки наважитись треба. Хіба він на город землю дурно носив?— Яму копав, тільки де? Ех, порядочки в нас як на зарваній вулиці. Хто в ліс, а хто по дрова. Голова нашої сільради куркульні продався, в одну дудку з нею грає.

І вірили й не вірили Корнієві. Дехто радив зразу ж іти до Гриненка й пошукати насіння. Інші здержували. Негаразд почували себе, бо піддержували, щоб Гриненко зостався в колективі, а як же тепер у вічі йому дивитися? Негаразд.

І ще гірше поділилася Пригожівка. Ворогували люди без ніякої причини. Ворогували ті, що й ворогувати їм не треба було. Біднота, нацькована куркульнею, починала ворогувати між собою.

Колектив розпадався. Щодня хтонебудь приносив заяву, щоб виписали його з колективу. Брав плужок, чи борону свою й вирішував по-дідівському виходити й цієї весни на поле.

Корній кілька разів зустрічаючись із Йосипом Федунтом, переконував його скликати збори, ще раз поставити питання перед громадою про колективізацію та про виселення куркулів, а насамперед Гриненка, щоб не каламутив людей.

Йосип тільки плечима знизував та відмовчувався.

Гриненко знав, хто його вороги і хто ними верховодить. Спочатку запобігав перед Корнієм, другом прикидався, та коли Корній на всі його спроби не пом'якшав і вів далі свою непримирну агітацію проти нього, Гриненко зокола ще більше примирнів. А всередині накіпала злість. Росла, ширилася, ледве стримував її. Засліплений люттю, прийшов до висновку, що коли б позбутися Корнія, то все було б інакше. Не було б кому настроювати бідноту проти нього, та й рештки колективу розвалилися б.

Забігав вечорами ще частіш до попа. Майже щоночі ходив до свого погребу й годинами простоявав посередині. Думками на всі боки розкидав, що робити. Повернувшись до хати, їв поїдом свою стару ні з того, ні з сього, а так, аби злість хоч на комунєбудь зірвати. Вагався, щось вирішував і скаженів тільки на саму згадку про Корнія.

Одного ранку в Корнія Швайки несподівано ослабла старша дочка Параска, помучилася до полудня і померла в страшних корчах. А надвечір чутка облетіла всю Пригожівку, що кінь та дві корови здохло в селі.

І забилося в тривозі село.

Палажка Гриненкова стояла біля воріт і кожного, хто проходив, зупиняла:

— Чули, кумцю?

— Чула, тітонько.

— Не інакше, як кара божа?

— І то може бути.

— Вони думали, що ото їм так і минеться.

— Ой, не минеться, не минеться. Бог довготерпеливий, та вже й йому надокучило терпіти та дивитися на нас грішних.

— Бачте, палили ікони, а забули, що й їх можна спалити, і тепер палить.

— Кажуть, що Параска Швайчина й не була ніде. Встала вранці, принесла води, напилася й зразу схопило її.

— Та хіба може від води людина померти?— підійшовши до воріт мовив Гриненко.— Може вона раніш хвора була.

— Від води. Не інакше, як від води, бо й кінь Свашенків іздох, напившись води з Корнієвої криниці, і корови...

— Говорите чорти батька зна що,— перебив Гриненко,— я ось напував худобу з тієї криниці сьогодні вранці, сам пив і нічого зо мною не сталося.

— А чого ж би то ви так далеко худобу гонили напувати, та ще й до Швайчиної криниці у двір? Здивовано запитала Максимова жінка. У вас же криниця он під боком.

Гриненко зніяковіло замуракотів соб щось під ніс і пішов у двір, гукнувши до Палажки:

— Іди до хати! Чого там теревені розводиш?

По селу чутки ще тривожніші пішли:

— Виморить село...

— Розгнівали бога.

— Кажуть, що Корній Швайка дав собаці тієї води, що принесла Параска й собака вже здох.

Збігалися до криниці. Заполонили двір Корнійів. Кричали, сперечалися, трохи до бійки не доходило.

— Освятити треба воду.

— По батюшку послати.

— Молебень відправити!— вигукували старі баби.

А в хаті Корнієвій зідханя та розпачливий плач. Тільки Корній скам'яніло стояв біля порога й дивився на доньку посинілу з важким стражданням на обличчі. Лежала на лаві холодна, бездушна. Біля порога витягся рябий пес із піною біля рота— мертвий.

Корній мов пригадав щось. Крутнув головою й рішуче ступив крок.

— Максиме,— звернувся він до сусіди, що стояв поруч,— ти зоставайся тут на варті. Вартуй, аж поки я не прийду.

Максим кивнув головою.

„То ж таке насяде лихо“, співчутливо подумав.

— Що ж вартувати, Корнію?— лагідно запитав, поклавши руку на плече й заглядаючи в вічі.

Корній, нахилившись до вуха, прошепотів:

— Вартуй, щоб ніхто не вилив оцієї води,— і він показав на відра,— та не заводіть куди собаки, а я побіжу до сільради.

Максим тільки знизав плечима, нічого не розуміючи, але доручення Корнієве поклав виконати.

Вийшовши з хати, Корній побачив біля криниці натовп, завернув туди й, змішавшись з юрбою, почав пробиватись уперед.

Селяни, бачачи Корнія, розступалися. Давали дорогу. Все село вже знало, яке спіткало його лихо. Жінки витирали очі, сякаючись у кулак.

— Тож була така молода та жвава.

— Роботяща на всі руки,— перешіптувалися.

Корній, не звертаючи уваги ні на кого, підійшов до Федуна Йосипа, що з кількома селянами стояв біля криниці, заглядаючи асередину. Деякі були в відрами.

— Вичистить треба. Вибрати воду геть чисто, а то весь кутток вигубить.

— А опісля освятити її треба,— прошепотіла якась бабуса.

— І без молебня обійдемося.

— Треба подождати з чищенням,— підійшовши до Йосипа, промовив Корній. Селяни здивовано переглянулися.

— Як то не чистити!— вигукнув Гриненко, що стояв наготові з відром. А може в ній яка отруйна гадюка оселилася! Га?— Він успів уже прибігти до Максима в подвір'я й давав тут усім поради.

Натовп співчутливо загомнів.

— Ніяких гадюк у криниці нема. Гади між нами є,— суворо мовив Корній.— Я, як голова комнезаму, забираю владу до своїх рук, бо голова нашої сільради запродався куркулям.

Голова сільради Федун пробував був щось сказати, та його перебив Корній.

— Раз диктатура пролетаріату, то я наказую заарештувати зразу ж Гриненка й інших куркулів разом з їхнім командиром — попом. Криницю забити дошками й не дозволяти ні брати воду з неї, ні чистити, бо її отруїла куркульня.

Натовп нашорошено мовчав. Почувши останні слова Корнієві, загомнів, захвилювався. Корнія обступили незаможники.

-- Наказуй, Корнію!

— Наказуй!— рішуче вигукували вони, стіною ставши кругом.

Гриненко хотів був вислизнути з натовпу, та це помітив Корній.

— Не поспішай. Ми тебе проведемо, тільки в другий бік. Потім, звертаючись до незаможників, Корній давав накази.

— Ти, Степане, з Павлом вартуватимеш біля криниці. Іван нехай катає до району. Калістрат і Трохим вартуватимуть у Гриненковім подвір'ї.

Гриненко розгублено стояв серед натовпу, осунувшись, з побляклими очима, захованими глибоко під лоба.

— Людоськи! Громадо! Що ж це за напасть? Хіба ж таки можна такий наклеп на мене наволікати? Чи я ж таки бога в серці не маю, що пішов би на таку підлоту.

Натовп мовчав, і в цьому мовчанні почувалася страшна ненависть, великий гнів, що готовий був вибухнути з страшною силою.

— Сторч головою цього гада в криницю!— хтось гнівно вигукнув, і натовп, мов загінотизований, мовчки посунув до Гриненка, затискаючи його в тісному колі свиток. Сотні очей, як жаринки, свердлили його з усіх боків. Обличчя торкалося гаряче дихання юрми, що хвильно заколивалася, і десятки рук потяглися до Макара.

Побитим цуцням, виваляним в осінній багнюці, зщулився Макар і підняв руки. Ляк паралізував горлянку. Одняв річ. Напружив усі сили, у грудях ніби щось лопнуло, прорвалося, і він заревів як дикий звір.

— Людоньки!— признавання вже готове було вирватися з горлянки, але він спинив себе, побачивши Корнія, що широко розставив руки, захищаючи його від натовпу.

Скулившись, благально подивився на нього.

— Не треба. Самосуду не треба чинити. У нас є власть. На те є закон, глухо говорив Корній, і натовп зашумів, хитнувся й затих знову.

— Панькатися з такою нечистю!

— Кінчити б зразу,— вигукнули ще позаду невгомні.

Корній опустив руки, високий, суворий, виждав хвилину, коли зовсім затихне.

— Ходім до його на подвір'я. Пошукаємо.— І пустивши перед собою Гриненка, пішов за ним слідом, високо піднісши голову.

Пригожани мовчки грізним валом заповнили Гриненкове подвір'я.

Йосип Федун хотів одірватися від натовпу, та його хтось придержав за руку.

— Куди ж ти тікаєш? Постривай, ти ж власть.

Палажка пробувала була зачинити ворота, змагатися.

— Рятуйте! Розбій серед білого дня!

Але на неї ніхто не звернув уваги. Проходили похмуро повз, відтиснувши її, запінену, в куток між повіткою й ворітьми.

Шукали вперто, довго. Заглядали до комор. Лазили на горищах, але ніде нічого не було. Розчаровано сходилися серед подвір'я й ніяково розводили руками.

Гриненко бадьорішав. Пробував навіть усміхнутись і благословив ту хвилину, коли Корній заступився за нього й не дав йому признатися.

— Ще може й викручусь,— ворушилася думка. Але зустрівшись із похмурим поглядом Корнія, що вийшов із клуні, лякливо опустив голову.

— Ну що?— посипалися з усіх боків запитання.

Корній покрутив головою.

— Нічого? Значить добре заховав.

— А може й справді нічого нема,— обізвався хтось серед натовпу. Та зразу осікся й замовк, бо на нього прицикнули.

— Кажі... Де заховав зерно?— ледве здержуючи гнів, що бив через край, звернувся Корній до Гриненка.

— Шукайте,— відповів боязким шепотом.

Корній ще раз повернувся до клуні. Довго нишпорив, шукав. Вистукував по току палицею. Йому здавалося, що земля від

стуку гуде порожнечю. Не міг зосередитись, бо в уяві повставала донька. Горе затьмарювало свідомість, притупляло чуйність. Вийшов до людей рішучий. Рівно став і, ніби розриваючи щось цупке, крикнув:

— Перевернемо все догори ногами... а знайдемо. Беріть заступи й копайте тут.— Він показав на місце під стіною в клуні.

Гриненко, що насторожено прислухався до наказу Корнієвого, зачувши останні слова якось охляв, похилився на тин. Усередині йому похололо.

Задзвеніли заступи. Захрустіла, ще мерзла, земля. Копали швидко. Гарячково. Мерзлим грудням вилітала земля й глухо падала на купу, що з кожною хвилиною росла все більше й більше. Гриненкові здавалося, що земля не на купу падає, а йому на груди.

— Стіна! Дошки! Їйбогу стіна!— вигукнув хтось радісно з ями.

— Вали її!

Натовп навис над ямою, пхався до середини.

Під натиском кількох плечей, дошки подалися, тріснули, і перед очима вирнули бочки, купи зерна. В кутку між бочками стояла залізна посудина, за яку вхопився Корній. Йому ніби щось підказувало, що це головне, чого він шукав. Обережно взяв до рук посудину й виліз нагору.

— Дайте шматочок хліба,— звернувся до всіх.

Люди здивовано дивилися на Корнія, нічого не розуміючи: але хтось таки простяг огризок хліба, знайдений у себе в кишені.

Корній підійшов до собачої будки, вмочив у рідину хліб і кинув собаці. Собака на льоту шиймав хліб, проковтнув і радісно замахав хвостом.

Тим часом пригожани виносили з погребя Гриненкове добро.

Корнієві не прийшлося довго ждати наслідків. Концентрований розчин сулими незабаром дав про себе знати.

Собака, полохливо оглянувся, лизнув себе за живіт і, раптом присівши на задні лапи, жалібно завив.

— Так...— видушив із себе Корній і поставив посудину на землю.

Ті, що стежили за Корнієвою роботою, тільки здивовано пороззявляли роти.

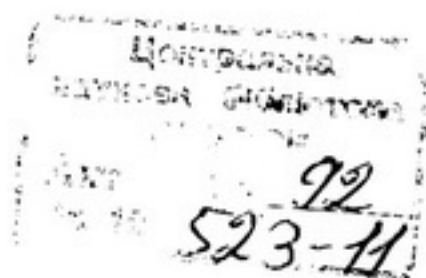
— Цього стало б витруїти не тільки наш колектив, що стояв упоперек дороги куркулеві Гриненкові, а цілий район,— ніби відповідаючи комусь на запитання, мовив Корній.

Селяни кинули роботу біля Гриненкової схованки й товпилися кругом заржавілої залізної посудини. Усяк думав про за-

ховану в ній свою смерть. Співчутливо, тепло дивилися на Корнія, що перший прийняв удар, утративши доньку.

— Тепер мені зрозуміло, що то є клясовий ворог. А то на зборах чую: клясовий, клясовий, а не доберу, що воно таке. Тепер знаю. Тепер мені ясно. Це той, що хоче знищити Корнія, Івана, Петра, Максима, мене, усіх нас, що за радянську владу, постукуючи палицею по посудині з отрутою говорив Максим, що наспів на цю подію, прибігши від Корнія... — Та дзуськи. Ми їх швидше знищимо. Знищимо суцільною колективізацією.

Харків, 1930.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

„РУХ“

Харків, вул. 1-го Травня, 11

- Андрієнко Ів. Забутий острів. Роман.
- Андрієнко Ів. Рибальські оповідання і повісті.
- Барановський П. Усмішки побуту. Оповідання.
- Вазов І. У ярмі. Роман.
- Банченко П. Онопрій Кудь. Повість.
- Возчок М. Маруся. Повість. З малюнками М. Сямокиші.
- Віта А. Один із них. Поема про новий Донбас.
- Гак А. Паразити під мікроскопом. Гуморески.
- Гедзь Юх. Ті ж і Мирон Гречка.
- Гордієнко К. Три комуварки. Оповідання.
- Годованець М. Трактор і рало. Байки.
- Джавахішвілі М. Завала. Роман.
- Дніпрова Чайка. Твори. т. I; т. II.
- Загоруйко П. Ворог. Оповідання.
- Загоруйко П. Манівцями. Роман.
- Ібсен Г. Велетні півночі. Драма.
- Келлерман Б. Брати Шеленберги. Роман.
- Кочерга І. Ліза чекає погоди. Оперета.
- Кочерга І. Пісня про свічку. Драматична поема.
- Курган Ф. Машкара. Оповідання.
- Ковалів С. Галицька Каліфорнія. Оповідання.
- Левицький О. Історичні оповідання.
- Левицький О. По судах гетьманщини. Оповідання.
- Лісовий П. Бризки крові. Оповідання.
- Лісовий П. З дороги. Нариси.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

„РУХ“

Харків, вул. 1-го Травня, 11

- Мольєр Ж. Вибрані комедії.
- Мамонтов Я. Його власність. П'єса.
- Мамонтов Я. До третіх півнів. П'єса.
- Наріжний В. Гаркуша. Повість.
- Нечай П. Мухи. Роман.
- Нечай П. База. Роман.
- Нечай П. Ромби і квадрати. Роман.
- Проскурівна М. Оповідання.
- Пчілка О. Оповідання. З автобіографією.
- Рабатт. Червона повідь. П'єса.
- Сауер Н. Ціна крові. Повість.
- Скот В. Талісман. Роман.
- Старженський. На нашій не своїй землі.
- Толстой А. Козаки. Повість.
- Леся Українка. Вибрані оповідання.
- Франко І. Зів'яле листя. Лірична драма.
- Франко І. Навернений грішник. Оповідання.
- Франко І. На роботі. Оповідання.
- Франко І. Сам собі винен. Оповідання.
- Хуторський П. У боях за хліб. Нарис.
- Цанкар Я. Наймитська правда. Повість.
- Чехов А. Мужики. Оповідання.
- Чмельов С. Собі дорожче. Гуморески.
- Ян О. Зелені осли. Оповідання.
- Ясний Олесь. Комедії.

323-11

W

РЛ
№ 2450

117

04-120

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО Р У Х

Харків 10, вул. 1-го Травня, 11
Телефон 29-84

код. с. ф